

Derde Van Bylandtlezing voor het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken, Den Haag, 19 januari 2012

door **Dr. Nikolaos van Dam***

Syrie: de illusie om dictatuur vreedzaam te veranderen in democratie

Hoe groot is de kans dat de huidige Ba’thistische dictatuur in Syrie, die al bijna een halve eeuw oud is, zal veranderen in een democratie? Wat kun je verwachten als je in Syrie vreedzame demonstraties houdt tegen zo’n vreselijke dictatuur, demonstraties zoals die zo’n tien maanden geleden zijn begonnen? Als je tijdens vreedzame demonstraties slechts oproept tot vreedzaamheid en vrijheid, kun je dan verwachten dat dit regime zal reageren met de mededeling: “wij nemen uw wensen of eisen serieus en we gaan hervormingen doorvoeren die zullen leiden tot meer vrijheid van meningsuiting en meer democratie”? Of is het een illusie om dat te verwachten?

Als het Syrische regime alles zou mogen overdoen dan zou het dat nu, bijna een jaar later, achteraf heel misschien wel hebben willen doen. Ik zeg “heel misschien” omdat ik ook daar aan twijfel. Echte hervormingen betekenen immers de ondergang van het Ba’thregime zelf, en daaraan wil het niet zomaar meewerken, want dat houdt ook een soort ondertekening van eigen doodvonnis in, al helemaal na wat er in het afgelopen jaar is gebeurd, maar ook daarvoor.

Voorzover het regime al hervormingen aankondigde waren deze steeds te laat en te weinig. Het regime leek de voeling met de nieuwe realiteiten te hebben verloren en ze niet te kunnen bijhouden. Bovendien gingen het geweld en de zware repressie maar door, en onder die omstandigheden was het voor de oppositie onmogelijk om ook maar enigerlei voorgestelde dialoog serieus te nemen, laat staan te beginnen.

Toen de demonstraties in maart 2011 begonnen, was het Ba’thregime al een halve eeuw gewend aan het machtsmonopolie en koos het er voor iedere oppositie met geweld en intimidatie de kop in te drukken, in het volle vertrouwen dat het dan wel gauw zou zijn afgelopen. Maar dat gebeurde niet. De demonstranten gingen op bewonderenswaardige wijze steeds maar door en zij bleven aanvankelijk ook benadrukken dat zij slechts een vreedzame gang van zaken wensten. Het optreden van het regime werd echter steeds gewelddadiger en dientengevolge werden de eisen van

de vreedzame oppositie eveneens bijgesteld. De slogan “*wij willen vreedzaamheid, vrijheid en respect*” werd vervangen door “*wij willen de val van het regime*” en tenslotte “*wij willen dat de president wordt geexecuteerd.*” Het is begrijpelijk dat het regime deze eisen allerm minst waardeerde, en meer nog dan voorheen zag als een bedreiging en ondermijning van eigen gezag. De confrontatie werd dan ook steeds scherper. En nu lijkt het er zelfs op dat het voor de oppositie niet meer gaat om alleen vreedzaamheid en democratie, maar evenzeer om onder deze extreem gewelddadige omstandigheden te overleven. Er is geen echte weg meer terug, want dat zou betekenen dat alles grotendeels bij het oude zou worden gelaten, terwijl de situatie al onomkeerbaar is veranderd. Bovendien zou dan moeten worden geaccepteerd dat die duizenden doden en slachtoffers voor niets zouden zijn geweest.

Maar was die oppositie wel zo vreedzaam? Vanaf het begin beweerde het regime dat er sprake was van geweld van de zijde van de demonstranten of oppositie. In het begin werden daarvan ook beelden vertoond. Filmbeelden van onbekenden die vanuit de zijlinie op de demonstranten schoten. Ook in Idlib (noordwest-Syrie) was bijvoorbeeld in het beginstadium sprake van meer dan 100 doden bij een enkele confrontatie, waarvan het regime beweerde dat het allemaal militairen betrof die ter plekke waren vermoord door terroristen. De oppositie beweerde echter dat het regime zijn eigen militairen en veiligheidsmensen van achteren had doodgeschoten omdat die hadden geweigerd op de vreedzame demonstranten te schieten.

Wat de oppositie beweerde werd klakkeloos geloofd en overgenomen. Anderzijds werden de beweringen van het regime in het geheel niet serieus genomen. Uit het feit dat de verhouding van het bekend gemaakte totale aantal slachtoffers van het regime en de oppositie ongeveer 1 op 4 lag werd niet de logische conclusie getrokken dat er toch iets vreemds aan de hand moest zijn. Als je zwaar bewapende militairen tegenover vreedzame demonstranten inzet is het toch onmogelijk dat er zo veel slachtoffers aan de kant van het regime vallen. Er zullen ongetwijfeld ook militairen en veiligheidsmensen zijn gedood die weigerden op demonstranten te schieten, maar dat het om zulke grote aantallen ging lijkt niet zo waarschijnlijk; anders had dit meer repercussies gehad binnen de strijd- en veiligheidskrachten.

Wel was duidelijk dat er sprake was van een meedogenloze propaganda-oorlog, waarbij de oppositie een stuk beter uit de verf kwam dan het regime. Bijna alles wat in de buitenlandse media verscheen was van de oppositie afkomstig. Het Syrische Ba’thregime is vrijwel altijd erg zwak geweest in public relations en dat was

ook nu weer het geval. En YouTube-filmpjes die met veel bravour door regime-aanhangers werden verspreid bevestigden vaak de wreedheden waarvan de oppositie hen beschuldigde.

Buitenlandse waarnemers – waaronder academici - die het waagden om via de media in het openbaar enige vraagtekens te zetten bij de beweringen van de oppositie werden zwaar aangevallen in een poging hen de mond te snoeren, als zouden zij de oppositie in Syrië willen tegenwerken en eigenlijk niet voor democratie zijn, om wat voor reden dan ook.

Zelf ben ik er vanaf een vroeg stadium van overtuigd geweest dat de overgrote meerderheid van de demonstranten vreedzaam was, maar dat er niettemin vanuit de zijlinies door anderen geweld werd gebruikt, met alle desastreuze gevolgen van dien. Wie dat precies waren valt nog niet met zekerheid vast te stellen. Verdenkingen gaan in de eerste plaats uit naar Syrische Salafisten die uit Irak zijn teruggekeerd en Moslim Broeders; maar het kunnen net zo goed ook heel andere groepen zijn.

Hoe het ook zij, ook zonder oppositiegeweld was er sprake van disproportionele repressie en onderdrukking door het regime. Die repressie was eigenlijk al tientallen jaren gaande, maar nog nooit eerder was alles zo duidelijk via de media voor iedereen zichtbaar geweest. Wie zich de massale slachtpartijen in Hama van 1982 herinnert kan zich een voorstelling maken van de hardheid en wreedheid van het regime (ook al was er destijds wel een duidelijke aanleiding voor die bloedige confrontatie, omdat het regime door de Moslim Broederschap daartoe met een reeks moorden en aanslagen op Alawitische prominenten geprovoceerd was). En wie de memoires van de Syrische politieke gevangene Mustafa Khalifa heeft gelezen, kan zich een voorstelling maken van de afgrijselijke toestanden in de Syrische gevangenissen. Mustafa Khalifa zat 13 jaar per abuis gevangen in onder andere de beruchte woestijngevangenis van Palmyra, omdat hij voor Moslim Broeder was aangezien (ook al was hij Christen). Bovendien had hij in Parijs een avond bijgewoond waar iemand grappen had gemaakt over president Hafiz al-Asad. Khalifa's boek *al-Qawqa'a* ("De Schulp") is in het Frans vertaald en uitgebracht onder de titel *La Coquille: Prisonnier politique en Syrie*. Ik kan het iedereen aanbevelen, ook al zou het u wel eens slapeloze nachten kunnen bezorgen.

Het feit dat de beweringen van het regime vanaf het begin niet serieus werden genomen was niet bevorderlijk voor het voeren van overleg of dialoog met het

regime, met het doel het geweld te beeindigen en tot de nodige hervormingen te komen. Niet dat de beweringen van het regime klakkeloos zouden moeten zijn overgenomen; maar ze werden helemaal niet serieus genomen. De kans om het regime in Damascus te beïnvloeden was mede daardoor nauwelijks of niet aanwezig. Het was een gemiste kans.

De Europese Unie en de VS legden een hele reeks sancties op, zonder in de periode na het begin van de demonstraties ook maar enigszins rechtstreeks met het regime te hebben gecommuniceerd. Sancties bijten weliswaar, maar het is nog maar zeer de vraag of zij het gewenste effect zullen hebben: namelijk in dit geval het ophouden van geweld, hervormingen en het aftreden van het regime; liefst op vreedzame wijze. In het verleden hebben sancties maar zelden gewerkt. Nadat de VS en de EU het Syrische regime illegitiem hadden verklaard, was iedere mogelijkheid voor deze landen om dat zelfde regime nog te beïnvloeden en tot andere gedachten te brengen, zo die al aanwezig was geweest, helemaal verdwenen.

Zelfs de Turken, met wie de Syriërs de afgelopen jaren toch heel intensieve relaties hadden opgebouwd, hadden geen enkele invloed meer op de gang van zaken in Syrië.

Alleen de Arabische Liga kreeg enige vaste voet aan de grond door een soort uitgekleden waarnemersmissie te mogen sturen. Syrië bleek namelijk wel gevoelig voor kritiek vanuit eigen Arabische kring. Aangekondigde sancties vanuit die hoek en isolement binnen de Arabische Liga kwamen voor een Arabisch nationalistisch regime als in Damascus duidelijk harder aan.

Hoewel deze Arabische Liga-missie door velen al gauw werd afgedaan als nutteloos, ja zelfs als legitimering voor verder geweld door het Syrische regime, zou er toch enigerlei invloed van kunnen uit gaan in de zin dat het een officiële missie is die een beetje in de keuken mag kijken. Zelfs als deze missie maar een fragment van de waarheid aan de oppervlakte zou kunnen brengen, zoals die door de oppositie is afgeschilderd, en dat is eigenlijk al gebeurd, dan is dat misschien al voldoende om de zaak verder te laten bespreken in bijvoorbeeld de Arabische Liga en de Veiligheidsraad, met een eventueel belangrijk vervolgtraject. Syrië zal zich echter ernstig verzetten tegen internationale bemoeienis met wat het beschouwt als een interne aangelegenheid. Inmenging vanuit eigen Arabische kring gaat vanuit de optiek van het Ba'thregime in Damascus al ver genoeg, zo niet al te ver.

Wat zijn de voornaamste obstakels voor een transformatie van een dictatuur naar een democratie in Syrië?

1. Er is *nauwelijks sprake van enigerlei democratische traditie* in Syrië. In de periode van de Syrische onafhankelijkheid na 1946 is er minder dan zeven jaar sprake geweest van een meerpartijendemocratie. Voor de rest van die 65 jaar zijn de militairen steeds aan de macht geweest en was er sprake van militaire dictatuur. En van de 58 jaar militaire heerschappij is de Ba' thpartij 49 jaar aan de macht geweest. Als het regime het nog uithoudt tot maart volgend jaar dan is dat een halve eeuw.

Op zich hoeft het ontbreken van zo'n democratische traditie geen doorslaggevende reden te zijn waarom democratie niet alsnog vaste voet aan de grond zou kunnen krijgen; dat is elders in de wereld ook wel gebeurd. Maar de huidige omstandigheden in Syrië zijn allerminst gunstig voor een ontwikkeling naar democratie binnen afzienbare termijn. En als je naar de Syrische oppositie in het buitenland kijkt is er erg veel onenigheid. Maar afgaande op de houding en het gedrag van de vreedzame oppositie en hun leiders is er duidelijk wel de wil en een sterk potentieel aanwezig voor democratische ontwikkeling. Maar helaas zijn er nog vele andere krachten die de ontwikkeling naar een vreedzame democratie kunnen dwarsbomen in vermeend eigen belang.

2. Een specifiek voor Syrië geldende belemmering voor een transformatie van dictatuur naar democratie vormt het feit dat leden van de Alawitische (zeg maar Shi'itische) minderheid in alle Syrische machtsinstellingen zoals het leger en de veiligheidsdiensten zo sterk zijn oververtegenwoordigd. (De Alawieten zijn met 12% van de bevolking de grootste minderheid.) Deze Alawitische factor vormde steeds een sterke veiligheidsgarantie voor het regime, maar is tegelijkertijd een belemmerende factor voor democratisering omdat de Alawitische heersers niet geleidelijk aan de macht kunnen overdragen aan anderen zonder het regime en zichzelf in de tussentijd ernstig te ondermijnen en in gevaar te brengen. Daarvoor hebben zij te veel repressie en inmiddels ook misdaden tegen de menselijkheid op hun geweten. Velen vrezen een soort bijltjesdag tegen deze Alawieten als reactie op inmiddels bijna een halve eeuw onderdrukking. Zo'n confrontatie tussen

Sunnieten en Alawieten zou zelfs kunnen ontaarden in een burgeroorlog. De Arabische Sunnieten vormen met 58% de meerderheid van de Syrische bevolking.

De Alawieten verkeerden voor de komst van het Ba'thregime in 1963 traditioneel in een ondergeschikte positie en zij werden door de Sunnitische Syrische bevolkingsmeerderheid meestal beschouwd als niet-Moslims en als ketters. Ook sociaal-economisch verkeerden de Alawieten in een sterk ondergeschikte positie, bijvoorbeeld als landarbeiders of onderhorigen op het platteland of als huisbediendes in de steden, en er werd niet zelden sterk op hen neergekeken.

De stedelijke Sunnieten hebben traditioneel samen met Sunnitische grootgrondbezitters op het platteland eeuwen lang de belangrijkste posities bekleed. Maar met de machtovername van de Ba'th werden de rollen drastisch omgedraaid, doordat het nu grotendeels Ba'thisten van het arme platteland waren en leden van de Arabische minderheden – en in het bijzonder Alawieten - die het voor het zeggen kregen.

Misschien wel het allerbelangrijkste was dat de geheime militaire organisatie van de Ba'thpartij die in 1963 de macht overnam werd geleid door Alawitische officieren, met daarnaast ook militairen uit andere minderheden afkomstig van het platteland. Na de Ba'thistische staatsgreep van 8 maart 1963 benoemden deze officieren grote aantallen vrienden en kennissen in het machtsapparaat om zo snel de plaatsen op te vullen van anderen die waren weggezuiverd omdat het politieke tegenstanders waren. Dusdoende waren minderheden in het Syrische leger en de veiligheidsdiensten na de Ba'thistische revolutie disproportioneel sterk vertegenwoordigd, en dat is de afgelopen halve eeuw steeds zo gebleven. Sterker nog: na 1963 ontstond er een machtsstrijd tussen de Ba'thistische officieren onderling met als resultaat dat achtereenvolgens allerlei kopstukken werden weggezuiverd samen met het grootste deel van hun aanhang, waarbij er uiteindelijk in 1970 nog maar één oppermachtige Ba'thistische groep overbleef, namelijk de grotendeels Alawitische factie van Hafiz al-Asad, die toen de eerste Alawitische president werd in de Syrische geschiedenis. Alle sleutelposities in de strijdkrachten en veiligheidsdiensten waren in handen van zijn aanhangers. Zij vormden de veiligheidsgarantie voor het voortbestaan van het regime, ook na de opvolging

door Bashar al-Asad. De harde kern van deze Alawitische groep werd gevormd door aanverwanten, vertrouwelingen en bekenden van de Asad-familie.

De Alawitische en andere Ba'thisten die vanaf 1963 aan de macht kwamen, hadden er alle belang bij om hun posities tegenover hun landgenoten uit de overwegend Sunnitische grote steden te versterken. De sektarische en sociaal-economische achtergrond van deze nieuwe machthebbers vormde een katalysator voor drastische sociale hervormingen en sociale nivellering. Grote aantallen Alawieten en andere plattelanders trokken naar de steden en vestigden zich daar. Ze begonnen daar een nieuw leven, hoewel de banden met hun Alawitische achterland bleven bestaan. Velen werden welvarender of verrijkten zich dankzij allerlei corrupte activiteiten die zij zich konden permitteren vanwege hun nauwe betrekkingen met het regime.

Men zou misschien verwachten dat de Alawitische machthebbers hun regio van herkomst zo zouden bevoordelen dat deze duidelijk welvarender zou zijn dan andere regio's. Maar dat is niet het geval. Men ziet in de Alawitische bergen weliswaar allerlei mooie villa's van belangrijke officieren die daar vandaan komen, en er zijn ook wel wat investeringen gedaan, maar voor de rest blijft het een arme regio, net zoals dat bij zo vele andere plattelandsgebieden het geval is.

Terwijl de Alawitische machthebbers in de beginperiode van hun regime nog een katalysator waren voor sociaal-economische verandering, werden zij later, nadat zij zich eenmaal hadden verrijkt, eerder een obstakel voor hervormingen, omdat zij hun nieuw verworven belangen nu gingen verdedigen en verder wilden consolideren.

De oorspronkelijke stadsbewoners bleven de Alawitische plattelandse nieuwkomers, ongeacht hun nieuwe welvaart, echter beschouwen als leden van religieuze minderheden waarop zij, net als in het verleden, neerkeken, ook na twee generaties nog. In het verleden werd die Sunnitische minachting voor de Alawieten gevoed doordat de Sunnieten de Alawitische religie beschouwden als on-islamitisch of ketters. Onder het Ba'th regime waren diezelfde Sunnieten nu de ondergeschikten, en de Ba'thistische diktatuur had tot gevolg dat de Sunnitische afkeer van de Alawitische heersers nog werd vergroot.

Ook al propageerde het Ba'thregime een seculaire ideologie die gelijkheid inhield voor alle geloofsgemeenschappen, toch bleef het sektarisme achter de schermen hoogtij vieren. Doordat het gehele machtsapparaat, en daarmee ook de

repressieve instellingen, duidelijk waarneembaar werd overbemand met Alawieten, werd de Ba'thistische dictatuur ook wel gezien en ervaren als een Alawitische dictatuur. Maar er heerste een streng taboe om hierover openlijk te spreken.

Het is echter onjuist om te stellen dat Syrië werd en wordt geregeerd door “de Alawieten”. Het gaat immers slechts om een relatief kleine, maar goed georganiseerde, groep uit de Alawitische gemeenschap die de werkelijke macht heeft. De andere Alawieten die buiten die groep vallen hebben net zo goed, of soms zelfs nog meer te lijden onder de dictatuur, omdat zij potentieel een gevaar kunnen vormen van binnenuit het regime, vanwege hun persoonlijke contacten in Alawitische kring.

De door Alawieten gedomineerde Ba'thistische dictatuur geldt natuurlijk voor geheel Syrië, de Alawitische regio in het noord-westen inbegrepen. En het zou onjuist zijn om te stellen dat er een duidelijke tweedeling in de Syrische maatschappij bestaat tussen Alawieten en niet-Alawieten. Desondanks is het niet uitgesloten dat er toch een situatie zal gaan ontstaan waarbij het alsnog in de richting van een dergelijke tweedeling zal gaan, bijvoorbeeld wanneer er een sektarische burgeroorlog zou uitbreken, waarbij Alawieten en Sunnieten tegenover elkaar komen te staan.

Het “geluk” wil dat vrijwel iedereen in Syrië fel tegen zo'n sektarische oorlog gekant is. Men is zich maar al te bewust wat voor destructieve gevolgen zo'n burgeroorlog zou kunnen hebben. Bovendien heeft men in Syrië tientallen jaren met de paplepel ingegegoten gekregen dat sektarisme iets slechts en verwerpelijks is.

Het bloedbad van Hama uit 1982 ligt nog vers in het geheugen, ook al is het inmiddels al 30 jaar geleden. En ook van de ontwikkelingen in Irak na de Amerikaanse invasie van 2003 gaat een afschrikwekkende werking uit: meer dan 165.000 doden heeft deze interventie al gekost en het geweld is nog lang niet afgelopen.

Het valt moeilijk te voorspellen wie er uit zo'n sektarische burgeroorlog in Syrië als winnaar tevoorschijn zou komen, maar het zou hoogstwaarschijnlijk ook een dictatuur zijn, zij met een wat andere signatuur, waarvan het nog maar de vraag is of die een neutrale houding zal aannemen ten opzichte van de religieuze en etnische minderheden. Er zou veel eerder sprake zijn van bijna alleen maar verliezers en negatieve effecten die nog generaties voelbaar kunnen zijn (zoals ook in Libanon of Irak).

Het feit dat vrijwel iedereen tegen zo'n burgeroorlog is biedt het regime de mogelijkheid om de oppositie daarmee te chanteren, met het doel de oppositie en

demonstraties toch maar op te geven. Want met een sektarische burgeroorlog wordt de situatie ook voor de oppositie nog veel erger. Zo vinden af en toe sektarische moorden, verkrachtingen of ontvoeringen plaats, zowel tegen Alawieten als Sunnieten, en worden bewoners in sektarisch gemengde steden of wijken tegen elkaar opgezet en uitgespeeld. Alawitische regimebendes (*shabbiha*) intimideren grote delen van de bevolking samen met het volledig door Alawieten gedomineerde veiligheids- en legerapparaat.

Maar met deze intimidatie-taktiek neemt het regime ook enorme risico's. Het Ba'athregime heeft misschien helemaal niets te verliezen als alles uiteindelijk toch uitloopt op de val van dit bewind en de executie van de leiders en sleutelfiguren daarvan. Maar een sektarische burgeroorlog is desastreus voor veel bredere kring, zo niet voor iedereen. Als de sektarisch getinte repressie onbeperkt doorgaat, kan er een sektarische geweldsspiraal ontstaan die door niemand meer onder controle kan worden gehouden. En dan kunnen ook "de Alawieten" daarvan de dupe worden. Niet alleen de Alawitische aanhangers van het regime zelf, maar ook de Alawitische tegenstanders daarvan. Als ook deze regime-tegenstanders zich bedreigd gaan voelen door de overwegend Sunnitische bevolking (door wie zij vroeger al zo werden gediscrimineerd), dan bestaat de kans dat zij zich – eigenlijk tegen wil en dank – alsnog zullen gaan scharen aan de zijde van het regime, uit lijfsbehoud.

En dan zijn we weer terug bij een sektarische mentaliteit waarin het minoriteitencomplex zo'n belangrijke rol kan spelen.

Dit *minoriteitencomplex* werd in de veertiger jaren door Jacques Weulersse, de auteur van het bekende standaardwerk *Le Pays des Alaouites*, als volgt omschreven:

"Het is een collectief en pathologisch wantrouwen, dat ieder gebaar van de naburige gemeenschap doet voorkomen als een bedreiging voor, of uitdaging aan, de eigen gemeenschap, en dat iedere collectiviteit in haar geheel solidair maakt als ook maar het geringste vergrijp tegen een van haar leden wordt begaan." (Jacques Weulersse, *Paysans de Syrië et du Proche Orient*, Paris, 1946, p. 77).

Sommige Syria watchers, waaronder Peter Harling, project director voor Syrië van The International Crisis Group, menen dat de Alawieten zich uiteindelijk niet langer voldoende veilig zouden voelen in grote steden als Damascus en dat zij uit zelfbehoud uiteindelijk zouden willen terugkeren naar de Alawitische bergen. Zelf zet ik daar grote vraagtekens bij. Sedert de Ba'athistische revolutie van 1963 zijn de Alawieten in zulke grote aantallen naar de steden getrokken en daar ingeburgerd, dat

zij daar niet zomaar zullen vertrekken. In tegendeel: zij zullen hun grote belangen daar tot het uiterste blijven verdedigen. Zij voelen zichzelf in Damascus niet als “transient guests”, zoals Harling dat noemt, maar als inmiddels autochtone bewoners van de stad die het volste recht hebben daar te blijven wonen net als alle andere Syriërs.

Neem bijvoorbeeld president Bashar al-Asad: hij is in Damascus geboren en getogen; en zijn kinderen ook. Zij zijn dus eigenlijk Damasceners van de eerste en tweede generatie. Desondanks zullen zij door de autochtone Sunnitische Damasceners eerder worden beschouwd als Alawieten afkomstig uit de noord-westelijke Alawitische regio, of zij dat nu willen of niet.

Maar dat betekent nog geenszins dat zij bereid zouden zijn om te vertrekken naar dat Alawitische berggebied waar niet zijzelf, maar wel hun voorvaderen vandaan komen. Stel je voor dat alle plattelandsbewoners, waaronder ook de plattelands-Sunnieten, -Druzen en -Christenen, en ook de Koerden, allemaal naar de arme streken van hun voorvaderen zouden moeten terugkeren. Het zou hele volksverhuizingen teweeg brengen. Zo eenvoudig ligt dat gelukkig niet. Maar het betekent ook niet dat er onder de bevolking niet toch in dit soort simplistische modellen wordt gedacht, en dat sommige oppositionele krachten dergelijke gedachten aanmoedigen als dat in hun kraam te pas komt.

Als het uiteindelijk tot een grootscheepse gewapende confrontatie zou komen, moet niet zomaar worden aangenomen dat de door Alawieten gedomineerde militaire en veiligheidseenheden zullen verliezen, want zij hebben immers verreweg de meeste en beste wapens. Het wordt pas echt gevaarlijk voor het regime wanneer door Alawieten gedomineerde legereenheden zullen deserteren en zich aan de kant van de oppositie zullen scharen. Maar dat kan niet zomaar in het scenario van een sektarische burgeroorlog, want die voorziet nu juist in een Alawitisch-Sunnitische confrontatie en niet in een Sunnitisch-Alawitische alliantie tegen het regime.

Hoe moet het nu verder? Hoewel de toekomst door niemand met enige zekerheid kan worden voorspeld, kan ik me in eerste instantie vijf hoofdscenario's voorstellen (hoewel er natuurlijk veel meer scenario's of combinaties daarvan denkbaar zijn).

1. Een militaire staatsgreep die de weg zou effenen voor een overgang van de Ba'thistische dictatuur naar een breder gefundeerd autoritair regime dat bereid

zou zijn om alsnog drastische politieke hervormingen door te voeren die ten slotte zouden kunnen leiden tot een meer democratisch Syrië. Zo'n staatsgreep zou van binnenuit kunnen komen, zij het niet in de vorm van een paleisrevolutie van de directe vertrouwelingen van de president – want die zijn zelf medeverantwoordelijk voor al het bloedvergieten – maar iets daar buiten. Zo'n coup is echter uiterst gevaarlijk, want wie er tegenover de verkeerde persoon over spreekt heeft al zijn eigen doodvonnis getekend.

2. Het huidige regime blijft voor onbepaalde tijd aan de macht, maar voert hervormingen door die kunnen leiden tot een meer vreedzame vervanging van het Ba'thregime. President al-Asad zou daarbij in een later stadium de macht moeten overgeven aan een overgangsfiguur die acceptabel is voor de oppositie en die het land kan begeleiden naar een meer democratisch systeem. Zo'n scenario zou wel moeten voorzien in garanties voor het niet vervolgen van de president en zijn directe entourage en in een veilig heenkomen naar een ander land. Anders treedt hij niet af, want hij zal niet zijn eigen doodvonnis tekenen, als hij überhaupt al bereid is af te treden, want daar ziet het nog helemaal niet naar uit. Bij het al dan niet vervolgen van de president en zijn directe entourage is het een kwestie van kiezen tussen gerechtigheid en meer bloedvergieten, of minder gerechtigheid en minder bloedvergieten.
3. Een bloedige sektarische burgeroorlog die in niemands belang is en het meeste bloedvergieten zal opleveren van alle scenario's. De uitkomst kan een andere dictatuur zijn die niet perse beter hoeft te zijn, al helemaal niet voor de minderheden.
4. Militaire interventie van buitenaf met het doel het huidige regime ten val te brengen en te vervangen door een meer democratisch ingesteld regime. Hieraan zitten echter vele haken en ogen. Het is nog maar de vraag of daarvoor voldoende buitenlandse voorstanders zijn, want het wordt geen "easy ride" met wat luchtaanvallen. Libië was al moeilijk genoeg en was in vergelijking tot Syrië nog een heel simpele operatie. Syrië bevindt zich bovendien in het epicentrum van het Arabisch-Israëlische conflict en dat vormt een sterk complicerende factor. En tenslotte staat bij een militaire ingreep van buitenaf geenszins vast wie de inboedel van het regime zou overnemen. Het merendeel van oppositie is er ook (nog) niet aan toe om te vragen om buitenlandse militaire interventie. Er bestaat althans geen

eensgezindheid over. Het wordt door vele Syriërs toch als een soort verraad gezien om andere landen te hulp te roepen, al helemaal wanneer die in het verleden vijandig hebben gestaan tegenover Syrië.

5. De oppositie neemt het bewind over en voert direct een democratisch regime in, nadat het Ba'thregime het heeft opgegeven. Dit scenario is mijns inziens verre van waarschijnlijk, maar ik noem het toch omdat dit iets is wat een deel van de oppositie zich voorstelt. Een concreet scenario van de oppositie over hoe de val van het regime in de werkelijkheid tot stand zou moeten worden gebracht heb ik echter nog niet gezien.

De Syrische oppositie in het buitenland is nogal verdeeld geweest, maar is steeds beter aan het coördineren, ook met de oppositie binnen Syrië. Hun rol is ook het zoeken van steun tegen het regime in het buitenland. Daarbij is goed gecoördineerd optreden van groot belang. Ook heeft de overkoepelende oppositie-organisatie van het Syrische Nationale Front al besloten tot coördinatie met het Vrije Syrische Leger en dat betekent dat deze vreedzame oppositiebeweging nu ook iets directer betrokken raakt bij het militaire geweld.

Al met al ziet de toekomst er voor Syrië allesbehalve rooskleurig uit en het is van groot belang dat de internationale gemeenschap hier uiterst zorgvuldig mee om gaat. De mogelijkheid voor rechtstreekse EU-beïnvloeding van het regime is al lang voorbij, maar misschien is er voor Europa nog een rol weggelegd via Arabische contacten.

SYRIE IN DE REGIONALE CONTEXT

Mij is gevraagd om de ontwikkelingen in Syrië mede te bespreken in een regionale context.

Ik wil in dat verband heel kort ingaan op de relaties van Syrië met een aantal landen of partijen in de regio, in het bijzonder met Iran, Irak, Libanon, Israël en Egypte; niet alleen in de situatie van het huidige moment, maar ook in de vorm van een korte analyse van een aantal ontwikkelingen in de relaties met die landen in het verleden. Leidraad en sleutel in het Syrische optreden is vrijwel steeds het Arabisch

nationalisme geweest, in samenhang met de machtsbalans in het Arabisch-Israelische conflict.

Syrie-Iran

De betrekkingen tussen Syrie en Iran worden vaak ten onrechte verklaard uit het feit dat in beide landen Shi'ieten of een soort Shi'ieten aan de macht zijn. In *NRC-Handelsblad* van 11 januari 2012 heette het bijvoorbeeld nog dat het Syrische bewind steeds nauwer verbonden raakt met “*de shi'itische as die sinds de Irak-oorlog stap voor stap wordt opgebouwd van Teheran naar Bagdad, met uitlopers naar Damascus en Beiroet. Dit ontluikende shi'itische machtsblok leidt tot andere machtsverhoudingen in het Midden-Oosten.*”

Vele Alawieten in Syrie beschouwen zich net als de Iraanse Shi'ieten als “Twaalver Shi'ieten”. De religieuze achtergrond van de politieke leiders in beide landen heeft echter niets met hun alliantie te maken, zeker voor de Syriërs niet, want die hebben een seculair regime, terwijl het regime in Teheran allerminst seculair is. Van Syrische zijde zijn destijds nauwe banden met Ayatollah Khomeini aangegaan vanwege zijn vijandige opstelling tegenover Israël (dit in tegenstelling tot de Sjah die goede banden met Israël onderhield). Het regime van de Iraanse Islamitische revolutie werd en wordt vanuit Damascus gezien als een versterking van het militaire en politieke potentieel tegen Israël. Door het isolement van Syrie is het aantal bondgenoten wel beperkt en daarom is Damascus op strategische gronden nu meer op Teheran aangewezen dan in het verleden.

Ook uit het feit dat nu in zowel Iran als Irak Shi'itische politici de macht hebben moet niet de voorbarige conclusie worden getrokken dat beide regimes nu vrienden zijn geworden. De Iraanse doelstelling van het verwerven van regionale hegemonie is onverminderd blijven bestaan en de Arabisch-Perzische dimensie in de relaties tussen Irak en Iran is zeker niet verdwenen, zij het dat deze momenteel niet langer een aanleiding vormt voor oorlog, zoals in de tijd van Ayatollah Khomeiny en President Saddam Husayn.

Syrie-Irak

De betrekkingen tussen het Ba'thistische bewind van Hafiz al-Asad in Damascus en dat van Saddam Husayn in Bagdad was lange tijd uiterst vijandig omdat sprake was van rivale Ba'thpartijfracties die elkaar op generlei wijze vertrouwden. Pogingen tot

samenwerking liepen steeds op niets uit. Toen Irak zich in 1980 tot een oorlog met het Islamitische revolutionaire Iran liet provoceren, koos het Syrische Ba'athregime de kant van het niet-Arabische Iran; op zich een opmerkelijke stap voor een Arabisch nationalistisch regime om partij te kiezen tegen een Arabische broederstaat. Maar er zat een duidelijke ratio achter. De Syrische redenering was dat Irak met zijn oorlog tegen Iran groot potentieel onttrok in de Arabische confrontatie met Israël. Door de oorlog werd nu zowel Iraans als Iraaks militair potentieel aan de Arabisch-Israëlische machtsbalans onttrokken. Maar de Syrische steun aan Iran had duidelijke grenzen. Op de momenten waarop het Iraans-Iraakse strijdtoneel zich verplaatste naar Iraaks grondgebied, keerde Syrie zich tegen de Iraanse doelstellingen in de oorlog. Syrie wilde er niet aan meewerken dat Arabisch grondgebied zou worden bezet door Iran. Wanneer Iran trachtte op Iraaks grondgebied door te dringen koos Hafiz al-Asad partij voor de defensie van het Arabische Irak.

Het zal niet verbazen dat Syrie zich in 2003 fel keerde tegen de Amerikaanse bezetting van Irak. President Bashar al-Asad zette wat dat betreft de lijn van zijn vader voort.

Syrie-Koeweit

T.a.v. de bezetting van Koeweit volgde een soortgelijke Syrische opstelling. Syrie keurde de Iraakse bezetting van Koeweit in 1990 sterk af. Hier was alweer sprake van zo'n ondermijning van het Arabisch-Israëlische evenwicht in het nadeel van de Arabische kant. Syrie schaarde zich ook aan de zijde van de geallieerden tegen Irak bij "Operation Desert Storm" om Koeweit te helpen bevrijden. Syrie verzette zich echter wel – net als bij de oorlog Iran/Iraq – tegen enigerlei bezetting van Iraaks grondgebied. Destijds heeft president Hafiz al-Asad nog getracht om Saddam Husayn te overreden zich voor het verstrijken van de Veiligheidsraadsdeadline van midden januari 1991 terug te trekken uit Koeweit. Al-Asad heeft destijds zelfs in het openbaar verklaard dat hij Irak zou helpen verdedigen wanneer dat land zou worden aangevallen voor het verstrijken van diezelfde deadline. Maar President Saddam Husayn liet zich niet overtuigen.

Syrie-Libanon

In 1976 intervenieerde Syrie in Libanon in de toen aan de gang zijnde burgeroorlog. Hafiz al-Asad deed dat op verzoek van de met hem bevriende Libanese president

Suleiman Frangieh. In die periode heerste er binnen het kader van de Libanese burgeroorlog een hevige strijd tussen de Druzische Progressief Socialistische Partij en de Maronitische Falangistische Partij. De Druzen stonden op het punt een vernietigende overwinning te behalen op de Maronitische Falangisten. Om dat te voorkomen besloot Hafiz al-Asad in te grijpen en tussen beide te komen. Op het eerste gezicht leek dat vreemd, omdat de Falangisten konden worden gezien als bondgenoten van Israël, terwijl de Druzen van Kamal Jumblatt juist Arabisch nationalistisch waren georiënteerd en dus tegen Israël. Al-Asad greep dus in tegen de overwinning van zijn eigen bondgenoot. Achterliggende redenering was dat Syrië verwachtte dat Israël bij een overwinning van de anti-Israëlische Libanese Druzen zou hebben geïntervenieerd ten gunste van Israël's Falangistische bondgenoten. De uitkomst daarvan zou voor Syrië strategisch veel ongunstiger zijn geweest binnen het kader van de Arabisch-Israëlische machtsbalans.

De Syrische steun voor Hizballah in Libanon en voor Hamas in Gaza dienen in het zelfde kader van het Arabisch-Israëlisch conflict te worden gezien. De Syrische steun voor Hizballah heeft niets met de Shi'itische achtergrond van Hizballah te maken. Door het bondgenootschap tussen Syrië en Iran heeft Iran natuurlijk wel gemakkelijker toegang tot Libanon en Hizballah.

Syrie-Egypte

De relaties tussen Syrië en Egypte zijn van Syrische zijde in hoge mate bepaald door het Arabisch nationalisme en het Arabisch-Israëlisch conflict. Het spontane Arabisme van de Syrische militairen in de vijftiger jaren heeft in 1958 geleid tot een unie met Nasser's Egypte (de Verenigde Arabische Republiek). Deze is echter op een mislukking uitgelopen, o.a. vanwege de overheersende Egyptische rol, die weinig ruimte overliet voor een gelijkwaardig partnerschap. In 1967 en 1973 hebben Egypte en Syrië samengewerkt in hun oorlogen tegen Israël. Deze hebben echter geen overwinning opgeleverd. Integendeel. Eerst werkten Syrië en Egypte nog samen om met Israël tot een vergelijk te komen dat gericht was op de terugtrekking van Israël uit de in 1967 bezette Arabische gebieden; en dat heeft voor een klein deel resultaat opgeleverd, o.a. door de Israëlische terugtrekking uit al-Qunaytarah op de Golan Hoogvlakte. Maar in tweede instantie sloot Egypte een afzonderlijk vredesverdrag met Israël, daartoe aangemoedigd door de Verenigde Staten. Dat werd door Syrië als verraad gezien, want Egypte doorbrak daarmee de mogelijkheid voor de Arabieren

om nog langer als gemeenschappelijk front tegen Israel op te treden. Erger nog, Israel kon nu tegen andere Arabische landen onbelemmerd zijn gang gaan, want de bedreiging vanuit Egypte was geneutraliseerd. Zoals de Israelische minister van Buitenlandse Zaken, Moshe Dayan, destijds zei: "If the wheel is removed, the car will not run again." Israel hoefde nu geen compromis meer te sluiten met Syrië, de Palestijnen, Jordanië, of anderen. Israel kon ongestraft zuid-Libanon bezetten, aanvallen op Gaza uitvoeren en blokkades opleggen, Irak en Syrië bombarderen en de Palestijnse bezette gebieden blijven bezetten. Israelische nederzettingen konden zonder enige repercussie worden doorgebouwd, waardoor er inmiddels meer dan een half miljoen illegale joodse settlers in de Palestijnse bezette gebieden zijn gevestigd. Syrisch-Israelische vredesbesprekingen kwamen onder de Israelische premier Rabin bijna tot een oplossing, die er op neer zou komen dat Israel zich geheel uit het in 1967 bezette Syrische grondgebied zou terugtrekken, met uitzondering van een kleine strook aan het Meer van Tiberias die vroeger onder het mandaatsgebied Palestina viel, maar die door de Arabisch-Israelische oorlog van 1948-1949 onder Syrië was komen te vallen. Syrië weigerde echter om ook maar het geringste deel van eigen grondgebied op te geven, waardoor de onderhandelingen afketsten. Aan Syrië werd het verwijt van gebrek aan flexibiliteit gemaakt. Maar met flexibiliteit bij Arabisch-Israelische vredesonderhandelingen wordt meestal bedoeld dat de Arabische zijde nog meer grondgebied moet opgeven en dat Israel er daarbij verder op vooruit gaat. Indien een vredescompromis echter zou inhouden dat Israel er op zou achter uit gaan qua territorium, dan zouden de Arabische partijen maar al te flexibel willen zijn. Israel vond het behoud van die kleine landstrook bij het Meer van Tiberias blijkbaar belangrijker dan het hebben van vrede met Syrië.

Als er één punt is geweest waarop president Hafiz al-Asad grote populariteit onder de Syrische bevolking genoot, en later ook zijn zoon Bashar, dan was dat wel hun standvastigheid tegenover Israel in de diverse onderhandelingen en daarbuiten. Door het repressieve optreden van het afgelopen jaar van president Bashar al-Asad tegen de oppositie in eigen land met zwaar bewapende militaire eenheden, die eigenlijk zijn bedoeld voor de confrontatie met Israel, heeft hij echter elke legitimiteit die hij op dit punt nog had, geheel verloren.

* *Dr. Nikolaos van Dam, oud-ambassadeur in Indonesië, Duitsland, Turkije, Egypte en Irak (1988-2010) is de auteur van The Struggle for Power in Syria (London & New York: I.B. Tauris, fourth edition, 2011).*